

לכבוד שבת קדש – פרשת ויצא תשפ"ב

וזהב הארץ ההיא טוב – זו תלמודה של א"י

דף שבועי לעיסוק בסוגיות ארץ ישראליות – נכתב ע"י חגי צמיר

המדרש שליעקב יהיו שנים-עשר ילדים או שנים-עשר בנים ? ואולי זה לא משנה באיזו מילה המדרש משתמש? התשובה היא שיש הבדל משמעותי בין המושגים: שבט הוא קבוצה נפרדת העומדת ומתקיימת בפני עצמה. וכי אנו רוצים שיעמדו מיעקב שנים-עשר שבטים ? שיהיה עם ישראל מפולג ומפורד (כמו שאכן קרה לצערנו, במציאות ההסטורית!) איזה עניין יש בליצור שבטים בעם ישראל? נלך כאן בעקבות דבריו של הרב נעם בלזם. לשאלה הזאת אין תשובה כי באמת אין שום דבר טוב בשבטים העונים להגדרה שהגדרנו קודם, אין כל עניין בליצור עם ישראל מפורד ומפולג עם מריבות פנימיות ותככים.

נשוב למדרש - אם הקב"ה גוזר שיעקב יעמיד שנים-עשר שבטים, מדוע יעקב צריך סימן לכך ומדוע דווקא סימן זה? התשובה פשוטה. הקב"ה אכן גזר שיעקב יעמיד שנים-עשר שבטים. לזה - יעקב לא צריך סימן. מה שחשוב ליעקב הוא השלב הנוסף, יעקב רוצה לדעת 'אם מתאחות זו לזו'. ניתן היה להשתמש במילים אחרות – מתחברות, מצטרפות, אך חז"ל בחרו דווקא את המילה מתאחות, שורש המילה הוא אח – אחוה. יעקב אינו מעוניין להעמיד 'שבטים' בעם ישראל כי אין בכונתו וברצונו ליצור עם ישראל מפולג. יעקב רוצה לראות את אבני הבניין של עם ישראל מתאחות זו לזו, כי רק כך יהיה קיום אמיתי לעם ישראל. ממריבות ותככים לא יצא עם, אלא יצאו שבטים נפרדים ובכך אין כל תועלת.

נותר עלינו להבין מדוע אברהם ויצחק לא היו ראויים להעמיד את השבטים? מדוע יעקב ראוי יותר מהם ? כי ליעקב יש את הניסיון החמור ביותר בתוצאות של פילוג בין אחים. בעוד שלאברהם, לא היו יותר מדי היתקלויות עם לוט, וגם ליצחק לא היו מריבות קשות מדי עם ישמעאל, יעקב - עבר את 'החוויה' הקשה ביותר. אחיו, רוצה להרוג אותו. עשו נשבע לרדוף את יעקב עד סוף ימיו. יעקב "זכה" לראות בדיוק לאן יכול להוביל פילוג בין אחים ולפיכך הגיוני שבהיותו בעל הניסיון הרב, הוא יידע לחנך את בניו לעמוד באתגר הזה.

והדברים נכונים אז והיום - חשוב מאד לחזק את האחוה בין חלקי העם השונים. לא יעזור כלום - אנחנו אחים. אמנם אנו שבטים שונים, שתיים עשרה אבנים שונות, כל אחת בצורתה, במשקלה, במיקום בו היא נמצאת ועוד. אך עלינו לזכור "אם מתאחות זו לזו, אני יודע שאני מעמיד שנים עשר שבטים".

וַיִּקַּח מֵאֲבְנֵי הַמָּקוֹם וַיִּשֶׂם מְרֵאֲשֵׁתָיו - רש"י מסביר: **וישם מראשותיו: עשאן כמין מרזב סביב לראשו, שירא מפני חיות רעות.** כפי שאמרנו כבר בעבר ספר בראשית הוא "מעשה אבות סימן לבנים" ולכן יש ללמוד מכל הסיפורים והמופיע בהם, שהרי התורה איננה מספרת "סתם" סיפור, דרמטי ככל שיהיה. אם כן, מה ניסה רש"י לומר בכך שיעקב הקיף באבנים רק את ראשו ולא את שאר איבריו. ממה-נפשך: אם חשש מחיות רעות – היה עליו לדאוג לכל גופו, ואם בטח בקב"ה שיצילו – למה לו להקיף באבנים את ראשו?

נראה שיש כאן לימוד מיוחד שמלמד אותנו יעקב אבינו. בשעה שהולכים ל'חרן', כשיוצאים לעולם הגדול, ויודעים ששם ישנו 'לבן הארמי' – על האדם להבטיח בראש וראשונה שה'ראש' לא ייפגע; הראש חייב להיות מוגן. על הראש יש להגן מפני כל אותן 'חיות רעות', שכן הוא צריך להישאר פנוי לעניינים שבקדושה ויראת-שמים.

לאחר שיעקב דואג ל'ראש' ממשיכה התורה **וַיִּשְׂכֶּם יַעֲקֹב בְּבִקְרַת וַיִּקַּח אֶת-הָאֲבָן אֲשֶׁר-שָׂם מְרֵאֲשֵׁתָיו.** בשוכבו לישון הוא לקח 'מאבני המקום' ואילו בבוקר הוא 'לקח אבן' - האם יעקב לקח אבן או אבנים?

רש"י בשם המדרש מסביר **התחילו מריבות זו עם זו, זאת אומרת עלי יניח צדיק את ראשו, וזאת אומרת עלי יניח, מיד עשאן הקדוש ברוך הוא אבן אחת**

אך מעניין לראות דווקא מדרש נוסף בענין האבנים. **ויקח מאבני המקום, ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן, ר' יהודה אמר שנים עשרה אבנים נטל, כך גזר הקדוש ברוך הוא שהוא מעמיד שנים עשר שבטים, אמר אברהם לא העמידן, יצחק לא העמידן, אני אם מתאחות הן שנים עשר אבנים זו לזו יודע אני שאני מעמיד י"ב שבטים כיון שנתאחו י"ב אבנים זו לזו ידע שהוא מעמיד י"ב שבטים,** (בראשית רבה ויצא פרשה סח, יא) קריאה במדרש מעלה שתי שאלות: הראשונה – נראה שיעקב היה מודע לכך שהקב"ה גזר שהוא זה שיעמיד שנים עשר שבטים. אם-כן, בשביל מה הוא צריך לעשות סימן ולחכות שהאבנים יתאחו ? אם הקב"ה גזר, היש איזשהו ספק שהוא לא יקיים?! והשניה - המדרש מבליע עובדה חמורה ביותר - 'אברהם לא העמידן, יצחק לא העמידן' - מדוע אברהם ויצחק לא היו ראויים שמהם יצאו שנים-עשר השבטים? מה כל-כך מיוחד ביעקב שנבחר לתפקיד זה, הרי גם אברהם ויצחק היו משלושת האבות?

אם נרד לעומקו של מדרש נשאל שאלה נוספת. המדרש אומר שיעקב מעמיד **שנים-עשר שבטים!** מדוע לא אומר

ישובים רבים בארץ נקראים על שם אישים ואירועים מן העבר. הפעם נעסוק בישוּב שבשמו נקשרת האבן בה עסקנו – אבן ספיר.

אָבֶן סְפִיר הוא מושב בפרוזדור ירושלים, המשתייך לתנועת המושבים. נקרא על שם ספרו של השד"ר רבי יעקב הלוי ספיר, מחבר הספר "אבן ספיר" שנכתב בשנת 1864. את המושב הקימו יהודים מתימן בשנת 1950. במשך השנים עזבו התימנים ובמקומם הגיעו עולים מכורדיסטן, בהמשך הצטרפו אליהם עולים ממרוקו ואחר כך קבוצה קטנה מהונגריה.

ליהודי תימן קשר מיוחד עם דמותו של יעקב ספיר, ולכן בחרו לקרוא לשם הישוב שלהם על שמו.

יעקב הלוי ספיר נולד באשמיאני שבאימפריה הרוסית (כיום בבלארוס) ועלה לארץ ישראל כילד עם משפחתו בשנת 1832. הוריו שהיו מעדת הפרושים (ליטאים תלמידי הגר"א) התיישבו בצפת. תוך חודש מת אביו ושנה לאחר מכן מתה אמו. בגיל 12 היה עד ראייה להתנפלותם של ערביי הגליל על יהודי צפת במהלך מרד הפלאחים בסיוון ה'תקצ"ד, 1834. עקב רעידת האדמה שהתחוללה בצפת בשנת 1837 עבר לירושלים, שם למד בישיבה. במקביל לימד ילדים בתלמוד תורה של עדת הפרושים ואחר כך התמנה לסופר העדה וכן מזכיר עדת הפרושים בירושלים. באותה עת כתב שירים לכבוד נדבנים ואורחים מכובדים שביקרו בארץ ישראל, כך למשל פרסם בשנת 1854 את השיר "כנף רננים" לכבודו של משה מונטיפיורי. בין השאר פיאר ושיבח אותו על הקמת הכיפה ובית הכנסת במתחם קבר רחל.

גם על הריסת קבר רחל אמנו.

לכסות מערומיה חסה לחמלה עינו.

להסתיר ציונה משטף גשם זרם ורוח.

בנה עליה ציון גם כיפה גדולה.

למעתירים על רחמי האם סגולה.

הקים למו בית תפלה ובית מנוח.

בהמשך פרסם מאמרים רבים בעיתון 'הלבנון' שהוציא-לאור חתנו יחיאל ברי"ל, בפרט בענייני אתרוגים.

בשנת 1858 נשלח כשד"ר להודו ולאוסטרליה על-מנת לגייס כספים לבניית בית הכנסת החורבה על שם רבי יהודה החסיד בירושלים. במסעו לאוסטרליה והודו נאלץ לעבור בתימן שכן הורד מהאוניה מפני שכספו נשדד ממנו ולא יכול

היה לשלם את דמי המסע. עיכוב זה הביאו לפגוש ביהודי תימן. במיוחד התרשם מיהודי תימן אשר שכנו בפנים הארץ. כך למשל תיאר את השבת כפי שראה אותה בתימן.

פה בערי היהודים (היושבים לבדם) רואים הבת קול המכרזת: שבת היום לה'! שבו איש תחתיו, אל יצא איש ממקומו כי יום השבת ניכר פה לכל. שקט ושאנן ברחובות, החנויות והבתים סגורות, אין איש בחוץ. הנשים והטף יושבות כלואות בבתיהם, והגברים והנערים בבית הכנסת

בספרו הוא מתייחס רבות לתיאור חיי היהודים בתימן. כך למשל תיאר את קריאתם והגייתם: **השבא נע יניעו באופנים שונים. א) אם השבא לפניו אותיות הגרון (אחה"ע) יקראוהו כמו הנקודה שתחת אות הגרון שאחריו אם קמץ חולם חיריק. למשל: וְאָמְרוּ כְמוֹ וְאָמְרוּ, רְחוּקָה כְמוֹ רְחוּקָה, וְאִם כְּמוֹ וְאִם, וְכֵן עַל זֶה הַדֶּרֶךְ בְּכָל הַנְּקוּדוֹת. ב) אם השבא לפני יוד יצא לעולם בחיריק כמו בְּיָד – בְּיָד. ג) שאר שבאין הנעים כפתח קל לעולם.**

ואולם גם ביניהם יש שלא שמשו כל צרכם ומעקשים הקריאה הישרה וקורים הסגול דומה לפתח רחב באין הבדל, למשל מְלַךְ כְּמוֹ מֶלֶךְ. . . וכן ירחבו קריאת השבאים נעים יותר מהמדה עד שנשמע כתנועת מלך: ועל כן קשה להבין קריאתם לשאינו רגיל עמהם.

הוא ביקר גם באינדונזיה ובהודו וכתב על היהודים שפגש. כשחזר מאוסטרליה דרך עדן בשנת 1864 כתב את ספרו "אבן ספיר" על מסעו לתימן והקהילה היהודית שם. בספרו היה הרב ספיר מהראשונים להעיר את תשומת לבו של העולם היהודי על קיומם ומצבם של היהודים באתיופיה ואף של יהודי המזרח הרחוק.

כשחזר לירושלים המשיך להתעניין ביהודי תימן, וכשנודע לו, כי קם בתימן יהודי המציג עצמו כמשיח - שוכר כחיל, כתב איגרת שבה הזהיר את יהודי תימן מפניו, שהוא משיח שקר. בשנים 1865 ו-1873 יצא לשני מסעות נוספים, באירופה ובצפון אפריקה. כמו כן פרסם תשובה בשם "עדות ביהוסף" בנושא עיזבוננו של הגביר ניסים שמאמא.

אחד מגילוייו המשמעותיים ביותר היה אודות הגניזה העתיקה בקהיר, שעליה דיבר בספרו. בעקבות הפרסום החלו חוקרים לפקוד את הגניזה ולחקור את ממצאיה. בשנות 1883–1885 סייע להדפיס בירושלים את הספר "חמדת ימים" מאת גדול משוררי תימן ר' שלום שבזי ואף הוסיף לו הקדמה. נפטר ב-ו' בתמוז ה'תרמ"ה 1885. לאחר מותו הונצח זכרו במספר מקומות. מושב אבן ספיר בהרי ירושלים קרוי על שמו, וכן רחוב "אבן ספיר" בשכונת נחלת אחים בירושלים ובשיכון דן בתל-אביב.

בברכת שבת שלום ומבורך – הגי עמיצור

לקבלת הדף במייל היכנסו לקישור <https://lp.vp4.me/fw3x>